

Uguri Kadri: uma keele edesimine om egä täüskasunu otsusta ja tetä

Kae lk 2

Tunnustõdu leeväkitjä Kaldmäe Uno

Kae lk 3

Esieräline neläpäiv, miä kõik plaani vussi käändse

Kae lk 4

9 771406 922005

Hää oppaja! Võromaa latsil om himo Võromaa rohkõmb teedä ja võro kiilt rohkõmb kuulda. Tuu and näile hindä-tiidmise ja kimmä maa jalgu ala. Mi koolõn om küländ oppajit, kiä mõistva võro kiilt häste, a olõ õi harinu tuud latsiga vai koolimajan pruuksma.

Võro instituut kuts kõigi ainiidõ op-pajit massulda koolitusõlõ, kon opitas uma keele pääl püsümä ja kõiksugu-maidisi asjo võro keelen kõnõlõma. Ei olõ tähtsä, määne su võro keele mõistminõ om – seo koolitus omgi opmisõ kotus.

Edimäne opmispäiv om puulpäiv, 15. radokuu. Alostus om kell 10 ja lõpp kell 14. Sisu:

- uma keele pääl püsümise harotusõ;
- mis tuu uma kiil om ja kuis mitmõ keele pruuksminõ latsõlõ möös;
- kuimuudu ainõ- ja keeleoppust ütte kõütä (lõimit ainõ- ja keeleoppus).

Egä oppaja om oodõt pruuksma ja märgotama uma keele pruuksmisõ üle koolin, kon umal aol oll' võro kiil peris karmilt är keelet.

Parõmb olnu, ku sa hindäst teedä andnu e-kiräga (kadri.ugur@wi.ee).

Ku midägi viil küssü tahat, sis kõ-lista 517 5174. Ja ku ütsindä tihka-i tulla, võta kiäki ütten.

Seo opmispäiv ei panõ su pääle mändsidski kohustusi, a või olõmisõ värskimbäs tetä.

VÖRO INSTITUUT

Kirivüst täüs kunstiaasta

RAHMANI JAN

Võro liinal om vidänu, et tan om kiriv kunstiello, löüd Vana-Võromaa kultuurikua galõrist Huulõ Jana. Minevä riidi teti kultuurikuan vallalõ kats näütüst: Ruusa Ago fotovällä-panõk Arktikast ja Villändi kulturiakadeemiä perändteh-noloogia osakunna käsitüü-kunsti näütüs «Ajajõgi».

«Väega kiriväle om näütüisi-aasta käümä lännü, nigu nätä. Ku meil om muido aastalõ plaanit säidse näütüst, sis tima-hava tulõ katõssa: parhilla om kõrraga kats näütüst üllen,» kõnõlõs Huulõ Jana.

Ruusa Ago pildi omma üles võedu 1977. aasta suvõl Ark-tikan, ku filmimiis ütten Meri Lennarti ja Rahomägi Sergoga sääl filmivõtil käve. Ku Ago om mi kandin inämb tunnõt paiga-päälidse fotoaoluu uurja ja van-no pilte välläotsja, sis no saa nätä timä hindä noorõnpõlvõn esierä-lidsest paigast tettüid pilte.

Villändi kulturiakadeemiä perändtehnoloogia välläpanõk näütäs vanno kombidõ tarvi-tamist täämbädsel aol. Näütü-sele om ummi töid tennü 16 meistrit-kunstnikku. Näütü-se kujondust kand sümboli-na aojõgi, miä nigu juusknu läbi perändikihte ja esimuudu käsitüükombidõ. «Om ammu teedä tõtõ, et kagueestläisile miildüse käsitüü- ja tekstiili-näütüse. Aasta iist oll' meil väega popp Läti käsitüü näütüs,

RAHMANI JANI PILT

Vana-Võromaa kultuurikua galõrist Huulõ Jana kesk «Aojõõ» käsitüünäütüst.

seokõrd astusõ sis üles Villändi kulturiakadeemiäga kõüdedü meistre,» kõnõlõs galõrist.

Aasta näütüisikavan om Vana-Võromaa kultuurikua galõriin viil hulga esimuudu asjo. «Säe plaani võimaligult esisugumast kunsti: käsitüüd, maali, täämbädsä ao instal-latsiooni, skulptuuri,» seletäs Huulõ Jana galõristitüüd. Nii saa pääle tuud, ku parhilladsõ näütüse maaha võetas, nätä noorõ kunstnigu Luigõ Johan-nõsõ skulptuurõ.

Lehekuun om plaanin üles säadi Kuusingu Toomasõ

maalõ ja graafika näütüs. Päält Kuusingut tulõva suvõl saali ja Katariina alle pääle Mäetammõ Marko maali. «Mäetammõ loo-mingu mano minekis om vaia musta huumori suunt ja julgõt kaemist, tuu om hariligust tsipa intrigiirvamb,» hoiatas näütüi-si kõrraldaja.

Põimukuu lõpun om plaanin näüdadä jäl käsitüüd, seokõrd Mäetammõ Mehhiko umma. Päält tuud saa nätä näütüst Lutjuki Mara maalõst. Aasta lõpõtas plaa-ni perrä Ohaka Valduri 100. sünnüaastapääväle pühendet maalinäütüs, kohe kõfatas erä-

kogodõst kokko kunstnigu innekkõkkõ Kütioroga kõüde-dü tüü.

Kokkovõtvalõ ütles Huulõ Jana, et Võro liinan käü kõva kunstiello. «Mi olõmi õn-nõlik liin uma katõ kunsti-galeriiga. Om küländ pallo näütüisi vallategemisi, om väkev ateljeepepä ATE. Ja vapra Jõgi-Rumvoldi Ruti, kiä kunstipuuti pidä – tuu om tävveste fenomen, et tä om kõik neo aasta vasta pidänü. Ja viil kunstikuul kah. Nii et kunstiello om väiku liina kot-silõ väega kõrralik.»

Põlva kultuurikeskusõ man naatas jäl lumõlauduga mõõti võtma

PILT HELGANDI KARLI PILDIKOGOST

Pilt minevääastagadsõst lumõlavvaga hüppämise ja trikitegemise võistlusõst.

Tulõva puulpäävä, 22. rado-kuul peetäs Põlva kultuuri- ja huvikeskusõ man lumõlavvaga hüppämise ja trikitegemise võistlust Mässer Hype!. Uuri lumõlavvaklubi Mässer vidä-jä Helgandi Karli käest perrä, midä täpsempä tegemä naatas.

Mis klubi om lumõlavvaklubi Mässer?

Taa om Põlvast peri Eesti edimäne ammõtlik lumõlavv-klubi, luudu 1997. aastal. Aas-tidõ joosul om klubiello lainõ-tanu, a 2024. aastagast om vahtsõnõ juhatus ja naati jäl võistluisi pidämä.

Ku kavva võistlust Mässer Hype om peetü?

Mässer Hype oll' edimält pidosari, a 2010. aastil peeti kolm aastakka säänest lumõ-lavvavõistlust. Sis oll' 12 aas-tat vahet, a minevä aastak

panti jäl võistlus pistü.

Seo aasta om muu võistlusõ man plaanin Põlva kultuuri-keskusõ parklah lumõlavva-trikke tegemine Volkswagen Passati katussõlõ pantuusi tor-rõ päält. Kõgõ parõmba triki tegijä saa tuu auto perän hin-däle avvohinna. Lisas om tõi-sigi avvohindu. Päält võistlust om kultuurimajan peräpido, kon astva üles Valem Vale, kiä näütäs umma tõist stuudio-albumit, ja Chalice.

Mis teema Põlva rahval noidõ Passatitõga om?

No eks taa Passat om iks kõgõ Baltikumi auto olnu! Esieräline om taa tuu poolõst, et autol om 100liitrine kütüs-spaak ja tuuga sai Vinnemaalt vai Valgõvinnemaalt odavat kütüst tuvva. Tuu äri sai mõni aig tagasi läbi, a et auto 1,9-liit-rine diislimoodor kest väega

häste, sis löüd taa ka täämbä-d-sel pääväl tüüd.

Tuu Passat, mis mi klubi puult avvohinna antas, saa tulõva aastaga joba 30 aastakka vanas, nii et om juubõl.

Lummõ om perämädsel aol veidü olnu. Kuis lumõlavvasõit-ja ummi sõitmiisi tetä saava?

Tulõ iks leppü tuuga, miä olõman om. Ku lummõ Ladina-Eestin ei tulõ, sis saa sõita Lõuna-Soomõn, kon om hulga mäekeskuisi. A ku ka Soomõn om pallo suvinõ ilm, sis tulõ kaia Austria poolõ.

Mis and Sullõ jõudu säändsit asju kõrralda?

Mi püvvä tetä üritüisi, kohe esi kah tahtnu minnä. Tuu, ku sõitjilõ ja rahvalõ miildüs, and-ki jõudu asja edesi tetä

Küsse RAHMANI JAN

MÄRGOTUS

*Uma keele edesimine om egä suurõ inemise –
noidõ hulgan egä oppaja otsusta ja tetä.*

Kas lupami latsõ lämmäle?

UGURI KADRI,

Võro instituudi koolioppusõ projektijuht

vastust edimäلت väللä märgitule küsümisele, kuimuudu võro keele ja umakultuuri käsi sis käü – väللäkuulmisõ vai herä-nemise poolõ.

Suurõ hoitva umma

Oppajidõga olf lihtsä. Näide jaos om kodokiil selge nigu kuld, a nä passva hoolõga pääle, konkotsil ja kinka tuud pruugitas. Koodivahetusõ omma eloga sisse harinu ja nigu jo teedä olf, koolin pruugitas oks eesti kiilt. Ei olõ kohegi kaonu vana keeletrauma tuust, et võro keele pruukmisõ iist om nuheldu vai väللä naartu. Tullf esiki niisändsit arvamiisi, et kuul omgi ammõdiasotus ja sääl ei sünnü umma kiilt pruuki. Ku küsse, et mille, sis saaki-õs hääd vastust. Tuu asõ-

kassu egäst keelest, midä tä mõist. Esiasi om viil tuu lämmi ja lähkü tunnõ. A vast latsõ ei saa tuust arvo.

Saava arvo külh

Latsõ saava arvo, et näidega ei kõnõlda ja et võrokõisi mängu näid väega ei võeta. Tõtõ, mõni om käünü keelepesarühmā, mõnõl om olnu võro keele tunn ja hää hulk latsi om ka Umal Pidol laulnu. A nä omma hoo-bis maiamba. Ku üts lats ütles, et tä om väsunü uma vanaimä pallõmisõst, et tuu timäga kõnõlnu, ja tõnõ lats unistas tuust, et võro keele pruukminõ olnu egäpäävāne asi, sis om arvada, et niimuudu arvajit om viil. Vai ku küsse, mille jaos näil umakultuuri ja -kiilt vaia om, sis olf vastus väega selge: tuu and mullõ tiidimise, et ma olõ kiäki ja koskiit peri. Niisama arvssi latsõ mitmõn rühmā, et võro kiilt lätt vaia, ku nä suurõs saava. Mille jaos? No arvada tuujaos, et oks esi kah lämmäle pästä. Määnes tuu võro kiil tuus aos om, kas latsõ piät tuud puutrist opma vai ülikoolini uutma, et kursusõlõ saia, vai tegevä suurõ inemise uma suumulgu latsiga kõnõldõn vallaõ ja pruukva õkva uma külä vai kolga kiilt – noh, tuu om joba egä inemise hindä tetä. Tuu ei massa kah midägi. Ku latsõl om, kon ja kinka kiilt kõnõlda, sis om taad mõtõt ka rohkõmb opada.

Tiidüstüuga om nii, et tulõmit või kaia mitmõ nuka alt. Määnegi väärtüs om egäl kaehusõl. Mullõ hindāle, kiä ma Rõõmusossa Triinuga kuun Võromaa kuulõ pite käve, jäi külh küländki hää tunnõ, et saimi ummõtõgi paprõ pääle kirja: nuurus olõ-õi sukugi hukān ja uma keele edesimine om egä suurõ inemise – noidõ hulgan egä oppaja otsusta ja tetä.

Periselt olõ ei asi õnnõ ristipuiõn

FASTRÕ MARIKO PILT

Pedajā sisse matidsil lõigatu värski rist Urvastõ kihlkunnan 2024. aastagal.

Päätähtsä saami elus üten kostust. Päält tuu viil koolist ja ütiskunna ületsest hoiangust. Mullõ om elus aos miilde jää-nü, kuis vanainemisest latsõhoitja korru, et ku rõiva sälläst võtat, tulõ niä õigõs käändā, muidu sünnüs lats, jala iin. Latsõsaamisõst ja sündümisest es tiia latskõnõ midägi, a siiāni om tuu jutt meelen.

Kotust üten saadu paigapäälidse kombõ, tundmisõ ja õigõspidämise jääse inemiisi saatma elu lõpuni ja andas edesi põlvõst põlvõ. Mõtli tuu pääle, ku loi, et jälki om Võrumaal (Matsi külān) ristipuid maha raotu.

Periselt olõ ei asi õnnõ ristipuiõn. Ütsjagu inemiisi mõtlõs, et kink käsi nõsõs säänest asja tegemä. Tõnõ jagu jäl, et umānik või hindā maa pääl asju paika panda ja säädüsevastast olõ ei midägi. Arvada käsüandjal ja maharagojal olfgi ristipuiõist ja hingeristest ütškõik, muidu es olõs tuud joht tettü.

Järest ināmb om inemiisi, kinkal umakandi kultuuri-perändüsega kõüdüssit olõki ei. Vannust matussõkombistki om vähä alalõ. Järest veidemb sõidõtas pikān rongikāügin kalmuaida, tii pääl vastatulõjalõ torti ei anda ja pitsi ei pakuta ja puu sisse risti lõikamist tulõ harva ette, ku ülepāā. (Mu esā om viimāst pallu tennü).

Kuulnu sannan puhtasmõskmisõst ja rõivilõpandmisõst (lautsilõ säädümisest) ei teedā ja ei tahetagi midägi teedā. Vahtsõnõ aig, vahtsõ kombõ: kipõstõ kirstu ja palama. Niisamatõ om kõgõ muu vanaolidsõga kah. Rahvakallendri tähtpäivist teedās ja peetas viil jaanipäiva, a urbõpäävast ja suvistõpuiõst om tiidmist vähätsil. Vahtsõnõ press ussõst-aknõst ja egäst ekraanist tarrõ, tuu vasta ei saa. No savvusanna olõmi UNESCO maailmaperändüse kirja sisse presnū ja alastõ ütenkuun sannan käümine ei

olõ viil harvus. A säälgi olõ tähele pandnu, et noorõmba otsva umaette olõmist, olõ-i nii, et mitu põlvkunda naisi ütenkuun. Võimi jo tetä ja pitā kümnit nimekirju (ja noid om tõtõstõ pallu), sinnā kõik perändüse kirja panda, a ku paigapäälse kultuuri kiht om ohku ja juuri sääl olõki ei, päält tuu om ütiskunna päämine tsiht egā hinna iist suurõmb tulu, olõmi uma riiga kaduviku tiil. Tühi veeremaa, tühä külā ja kooli, ütstõõsõst kavvõn latsõ ja vanavanõmba. Eski paigakiili jaos ei jakku rahvusriigin säädüsepügälāt, kõgõ vällāstpuult ülevõtõmisõs külh.

Uma ja väiku rahvusriik om umbõlõ kallis (pitā kah), a tuud mi jo nii hirmsalõ tahtõmi. Siski ma usu, et rahvatarkus «kõik, mis tiit, tiit hindāle» pidā ināmbjaolt eski vahtsõl aol paika.

KÜRSA ERE

Es jõvvaki perätüst pelgüsest ossa saia

«... ku ütehkuuh tõisiga tullit, a saisma jäit võlss poolõ tiid,» ütles Ilvese Aapo kirotõt laulurida. Mukka õkva nii juhtugi. Tegemist olf maru hulga ja tuul aol, ku inemise puutõ ja bendsini-jaamu tühās osti, es saa ma desünkronisiirmises ettevalmistuusi tetä. Midägi hädäperäst iks külmānkapin olf, a hirmuga üten minnā es olõ lihtsäle aigu.

Periselt es olõ põhjust kah. Vii saa ma kaost kätte sis kah, ku elektrit ei olõ. Midägi tühä iist om keldren kah: kardokit, pörknit, piite, nakrit (nuu omma vist kül hukka lānnü), mõni purgikõnõ siini, ubinasahvti. Puid om kah. Nii et nädāli vai kuukõsõ piās ār elāmā külh, ku hädā piās kätte tulõma. Õnnõ Uma Lehe juhtkirja tulnu jäl kündlevalgusõn kirotā, ku olõs kehväste lānnü.

Maailma kõgõ suurõmbat süänd tegemä kah es jõvva. Jäl tuusama hädā, et massihüsteeriā ja rahvamassi ei olõ peris mu jaos. Tege säändse pitsüse tundõ sisse, tuuperäst proovi kavvõmbalõ hoita.

A üts asi tekk meele hallõs külh. Suur energiäfirma Eesti Gaas võtt hindāle vahtsõ nime. Om no Elenger. Vai olf tuu Wglõā, määnegi saksa muudu nimi egāl juhtumisõl. Tuust es olnugi midägi, a suurõ ja kimmā omma nuu, kiä saava tõisilõ iinkujjo näüdādā ja kink tegemiisi hoolõga tähele pandas ja perrā ahvitas. Ja seo sammuga om no üts tükükene Eestit jäl ilmast kaonu.

Hääd Eesti Vabariigi aastapäävä uutmist kõikilõ!

RAHMANI JAN,
Uma Lehe päätoimõndaja

UMALEHT

Tulõ väللä egä katõ nädāli takast neläpäävā.

Toimõndusõ aadrõs: Tartu 48, 65609, Võro liin

E-post: info@umaleht.ee, tel 78 222 21

Kodoleht: umaleht.ee

Mobvink: facebook.com/umaleht

Päätoimõndaja: Jan Rahman, tel 56 922 841
jan@umaleht.ee
Abitoimõndaja: Kaile Kabun, info@umaleht.ee
Keeletoimõndaja: Laivi Org, laiviorg@gmail.com
Latsinuka toimõndaja: Mariko Faster,
latsinukk@umaleht.ee

Uma Lehe toimõndusõ kolleegium:
Tiia Allas, Külli Eichenbaum,
Aapo Ilves, Kaido Kama,
Ülle Kauksi, Rainer Kuuba,
Evar Saar.

Vällāndaja: SA Kultuurileht, kl.ee

Tellmine: Express Post AS, tellimine.ee, tel 617 7717

Kae, miä üteli!

*«Kulla rahvas, minke kinno!
Nii hulga vahtsit Eesti filme om
nigu tammi takast valla pāsñü.»*

KALKUNA MARI (Mofõvihin)

Eestläse liiklusõh

Üteldās, et imelikõ löüd egäst rahvast ja kotusõst. Tuugi-peräst jääse mõnõ asā siinmail rohkõmp silmä ku muial.

Üts imelikumbit om tuu, kuismuudu inemise sõidu-kombõ muutusõ, ku tii om kas 1+1, 1+2 rita vai laemb. Hariligu suurõtii pääl om jo ināmbāhe lubat sõita 90ga. A millegi-peräst mõnõ arvasõ, et sääl piät kimmāhe 70–80ga sõitma. Midä rohkõmp vastatulõjit vai kurvõkõisi, tuud aigladsõmpa.

A ku tuusama juht saa laemba kotusõ pääle nigu 2+1 vai peris 2+2, sis kaos egäsugunõ piirdja peris är. Esiki ku am-mõtlilikult om sääl 90 vai 100 lubat. Tii om laemb jo külh, a ega tä sis viil niipallo veidemb ohtlik ei olõ. Ma esi pruugi vähāgi pikembā sõiduga kiirusõhoitjat ja tuuperäst jääse säändse juhi väega selgele silmä.

Tõnõ imelik kommõ om ette käändmiisi ja riavahetuisiga. Inemine käänd kõrvaltii päält säändse vungiga ette nigu kiirabi välläkutsõlõ. Hää külh, kõigil om vahel kipõlt vaia kohegi jõuda. A seletāge ār, misperäst pääle säänest teko om aigu maailm ja kõlbas 70–80ga sõita? Riavahetuisi olõ-i kah vist pallfodõlõ koolin opat vai sis opati külh, a külge jäänü olõ-i. Päämidselt 2+1 ja laembidõ kotussidõ pääl ei olõ ummõtõgi vaia nii kipõlt tõisilõ nõna ette käändā. Om olnu õnnõtuusigi, kon sääne juht unõht ār, et täl om perākāro kah, ja käändse tõsõlõ külge vai tagomanõ juht ināmp tiid es näe.

Mis lühkeselt võisi üteldā? Inemise, sõitkõ esi ja laskõ tõisil kah rahun sõita! Kaegõ ja mõtõlgõ umast nõnaotsast kavvõmbahe! Är tekku asjo, mida hindāle ei tahassi, et tetās.

ORASSONI ELMET

Riikligu tunnustusõga leeväkitjä

RAHMANI JAN

Timahavatsõn presidendi käest tiinidemärgi saajidõ nimekirän om Räpinä miis Kaldmäe Uno (69), kedä vôi kimmäle nimmada Eesti kõgõ kõvõmbas leeväkitjäs. Kutsu hinnäst Unolõ küllä ja proovi tsipa perrä uuri, midä tä elost ja ilmast kõnõlda mõist.

Kõgõ huvitavamba jutuajamisõ peetäs kõõgilavva takan. Nii ka meil: Uno pakk massina seest tulnut kohvi ja meistride küdsetüisi koogiköisi. Küsü lämmistüses nigu sprotlasõ käest: kuis tunnõ om?

«Hää tunnõ, edimädse huuga võtt peris tummas. A miildüs õks, ku tunnustõdas.» Uno ei tiia peris täpsele, a arvada tuu tunnustus iks pekritüü ja leeväkultuuri pikäaolidsõ kitmisega köüdet om. 30 aastat juhtsõ Uno Põlvan firmat Lõuna Pagarid. Tuu om pikemb aig, ku üts inempõlv. Täämbä tä inämb tuu ettevõtmisõga köüdet ei olõ, a lüü nõvvo ja jõvvoga üten leeväliidun ja om põllumajandusõ-kaubandusõ kua avvuliigõ. Lisas viil nõvvoandminõ mitmõn paigapäälitsen seltsin ja ettevõttõn. «Olõ kül põhikotusõga pensionär, a kallendri om kah iks peris tegemiisi täüs,» naard tä.

Leib om päätoidus

Leevä kitmisega Uno tagasi ei hoia. Eesti leeväliit om jo aastakümnit iist vidänü leevänädälide kõrraldamist. Tuu om üts nätal rehekuun, kon latsiadun, koolõn, muusõummõn ja muialgi kõnõldas rohkõmb leeväst ja tulõtdas miilde leeväga köüdetüid kombit. Leevänädäli lõpus viiäs vabariigi presidendile värskiit küdsetüt uudsõt.

Perämädse aasta om olnu tuu nädäliga joba nii, et

Kaldmäe Uno istus uma kõõgilavva takan.

kõik tahtva midägi kõrralda ja leeväliidu käest küstäs õnnõ tuud, mis kuupäivil täpsele leevänätäl om. Nii et ettevõtminõ om häste elolõ länünü.

«Õga vanastõ niisama es üteldä, et leib om päätoidus, kõik muu om leeväkõrvanõ,» seletäs Kaldmäe Uno tuud, mille tä leibä ja leeväst kõnõlõmist tähtsäs pidä. Tälle hindäle leib miildüs ja tä om tuud latsõst päälle süümä harinu. Koton tetti Niitsiku vai paprõvabriku veskin jahvatõdust rüäst leibä.

«Vanast ollgi täüsteräleib, piinüt leibä tetti õnnõ pühhi aigu,» seletäs Uno, et kõik vahtsõnõ om ärunõhtõt vana. Niisama om vanastõ nälä aigu pantu leevä sisse egäsugumaidsi manopanussit, kül kuusõokkit, kül aganiti. Iks tuujaos, et jahhu veidemb kulunu. Ka no om moodun leevä sisse egäsugumast kraami mano panda.

A Unolõ hindäle miildüs puhas rüäleib, miä lätt makõs, ku tedä parasjago kavva suun tsälgit. Uno kinnütäs, et süü umbõs pätsi leibä nädälin.

Ettearvamada ilm

Leeväjutu mant ilmaelo päälle minnen lätt Uno murõligumbas. Tä löüd, et tuud, miä ilman sünnüs, om väega rassõ ette arvada. Toolõ and huugu maailma kõgõ suurõmba riigi ettearvamada president, kink tegemise ja jutu võtva kimmust veidembäs. A ka mi riigi valitsusõ tegemiisist om Unol mõnikõrd rassõ arvo saia. «Ku kae valitsusõ tegemiisi (kritisiiri muidogi ei vôi, muido olõt õkva idanaabri käsiläne), ei saa ma kõgõst arvo. Kuis üts ministri ei tiia, midä tõõnõ tege, kasvai seo elektrivõrgu vallalõ lüümise man: üts ütles, et kõik om kõrran, tõõnõ, et tulnu vett kogoda.»

Uno meelest om hädä tolõn, et poliitigu ei mõtlõ inämb väega rahva päälle, näil om tsiht inämb muialõ länünü. «Edimädse seoilmaaigsõ riigikogo mõtliva rohkõmb rahva päälle. Nüüd mõtõldas kõgõpäält esi hindä päälle, sis partei päälle, ja sis, ku aigu jääs, rahva päälle. Ja tuud tegevä kõik eräkunna, alatõn EKREst ja lõpõtõn Re-

formiga. Jutt om üts, a tego om hoobis tõnõ.»

Tuu, et poliitigu veidemb rahva päälle mõtlõsõ, mõotas Uno meelest kõvastõ ello ja ettevõtlust veeremaal. Om jo selge, et suurõmbist keskuisist kavvõmbal olõja piät sis, ku tahtva umma kaupa välämaalõ müvvä, kulutama näütüses transpordi päälle inämb ku nuu, kiä tegevä ummi asju sadama ligidäl. Lõuna-Eesti ja saarõ omma ettevõtlusõ mõttõn säändse paiga, kon om tuuperäst rassõmb tõisiga konkuriiri. «Kõik kõnõlõsõ regionaalpoliitikast, a midägi tuuga ei sünnü,» löüd Kaldmäe.

Nii omgi, et Uno, kiä pidä hinnäst mõtlõvas inemises ja pruuv arvo saia, mille midägi tetäs, poliitikiidõ pallodõst tegemiisist arvo ei saa. Tedä hinnäst om kah poliitikahe kutsutu, a tä om varrampa nafaga ütelnü, et kõik partei omma nii hää, et ei mõista noidõ vaihõl valli. No löüd tä, et vannust om joba kah poliitikalõ minemises ülearvo. Päälegi, mõistlik inemine hoit poliitikast kavvõndalõ.

Mõtõlus vaimurikkusõst

Et jutt väega tõsitsõs es länünü, kõnõlõmi tuust kah, miä hädamiilt tege. «Mullõ tegevä rõõmu pallõ asä. Ilm lätt ilosas, kevväi tulõ. Hää, et perel lätt häste. Mul om kats tütärt. Kõgõ tähtsamb, et latsõ omma rahul,» lugõ Uno ette rõõmsampi asjo. Uma loomu poolõst om Uno iks rõõmsa ja häätahtlik inemine, kuigi ettevõtõt juhtõn om tulnu mõnikõrd peris kuri kah olla.

Unolõ miildüs tiatrin, kontsõrtõl ja kalal kävvü ja ummi kässiga midägi är tetä, näütüses om tä tennü sikuskit ja lantõ, a päält tuu mõnõ tarvildsõ müüblitükü kah. Uno om haridusõ poolõst insener, opnu EPAn mehanisiirmist ja saanu säält hindä meelest väega hää haridusõ. Nii nuputas tä mõnikõrd, kuis saanu uman elon määnestki tehnilist asja lihtsambäs tetä. Parhilla om täl käsil märgotaminõ ja projektiirmine, kuis ehitä uma maja mano energiasalvõstamisõ tarõ, et elektrikulu mõistlikumb tulnu.

Muu jutu vahepäälle kõnõlõs Uno, et tälle miildüs ellä säändsen ilman, kon inemise omma rahul. «Taha ellä noidõ keskel, kellel lätt elon häste, kes ei olõ torsin ja rahulolõmada. Määnegi matõrjaalnõ rikku piät inemisel olõma, kuigi inemisi tahtmisõ omma erinevä, a väega tähtsä om vaimnõ rikkus kah, tuu, midä sa tiia ja tetä mõistat. Raha vôi sul är minnä, a vaimsõt rikkust kiäki är ei võta,» löüd Kaldmäe Uno.

Ku joba nii kavvõlõ sai tulutus, tulõ iks vuntsõ kotsilõ kah küssü. «Mille sul vundsi omma?» «Naanõ ei lupa maa ha aia. Ütskõrd ma ai, sis tä ütël, et kasvata tagasi. A mille, tuud tulõ Hedi käest küssü.»

Ja nigu telmise päälle tulõgi provva Kaldmäe Hedi umast tüütarõst seletüst andma. «Tuu olf nii ammu, ma inämb ei mäletä. A tasakaal piät olõma: ku pääläe pääl om hõrrõmbas jäänü, sis...» võtt Hedi jutu nafaga kokko.

Imä lugu

Mul om väega hää miil, et mul ummõtõgi nii pallu mutsu oll, et ütskõrd 1965. aastal, ku Rõugõlõ sünnükodu tulli, reportõrimaki pääle uma imä Tootseni Hilda (1911–1989) jutu võtsõ.

Nüüd om hää latsilõ ja latsõlatsilõ kullõlda anda. Paku tükükeisi imä jutust Uma Lehe lugõjilõ kah lukõ.

TOOTSENI TOIVO

11. Kolmõlõ latsõlõ kodu ehitämän

Edesi lätõs, nigu tä lätõs. Riik pidi avitama majja edesi ehitä, a mis säält riigilgi oll avita. Niipallu kül, et ehitämise matõrjal anti kõik ilma, ja pikäoalainu anti kah. A tüümihi es saa kostkilt.

Ku esä sügüse tapõtõ, sõs tuu talv oll Siidorovi Jaan uma velle Piitrega Veeberi-rahval puid lõikaman. Saiva noil är lõigatus. Veeberi pernaanõ ütël, et tekku ma naidõga kaupa, vast lõikasõ mu lauda palgi kah är. Kõnõli ja nä olli nõun kah. Lõiksi laudapalgi är ja küünü jaos kah ja kõik, mis vaia oll. Ku vedämise talus oll, sõs ma esi es lääki mõtsa, Siidorovi Jaan esi tiidse, kon kõik om. Säält õks mehe olli irvitänü, et no muiduki – tulõvanõ peremiis...

Tulf kevväi, pidi nakkama maja jaos laudu kantma. Lavva olli joba esä aigu är lõigadu, a olli kantmada. Täl jälki Jaaniga kaupa, et vast võtt ette. Sa mõtlõ, maja jagu laudu kirvõga är servädä! Selle tä õks vahel vindilidse pääga suurusf kah, et timä higi ja vaivaga om seo maja ehitet... Sõs nakaõ tä veitsiviisi sainu kah lüümä ja... Ega mihi es olõ jo sõs kostkilt saia, eesti mehe olli kõik sõaväen. A nimä olli rahvusõlt suumlasõ, näid es võeda. Nii tä sõs ehit ja jäigi...

Täl oll uma pere kah olõman. Ku Soomõga sõda alas, sõs lasti tä parasütistin Suumõ alla. A säält olli nä vangil võedu. Periselt nä es tohe hinnäst vangil anda, pidivä hindä är häõtämä. A kes tuu koolda taht... Säält mõistõtõ nä kül kah surma. Keriguopõtaja tulf näid lavvalõ võtma ja oll Jaani är tundnu! Jaan oll timä leerilats olnu. Keriguopõtaja oll tä sõs surmast är päästnü, et seo ei olõ määnegi kommunist. Vanõmba olli täl kah kõik Suumõ är viidü – nä olli inne Karjalan elänü. A Jaanil oll naanõ vinlane, selle nuu sõs jäiväki Vinne poolõ päälle. A perän tuudi jälki Soomõst tagasi kõik nuu, kes sinnä olli viidü. Oll üteldü, et viiäs kõik umma kodukotusõhe tagasi, a es olõ viidü midägi. Tuudi hoobis Lätti ja Leetu ja Eesti.

A naasõlõ oll sõs, ku nä Soomõn alla visati, tulnu sõnnum, et miis om tiidmäldä kaonu. Naanõ lätõs vahepääl vahtsõst mehele. Meil oll sõs kah siin joba kõik nii... A sõs tulf ütekõrra jäl sääne asi, et nuu suumlasõ, kes siin olli, saadõti edesi Vinnemaalõ. Jaan kah pidi är minemä, joba tulf kutsõ. A noh, sõs meil oll joba tuu elu säädünü ütte ja lätsimi miilitsäjaoskunda. Ma seleti är, et mul om miis tapõtu ja et tä avif mul ehitä ja et mi elämi nüüd vababiellu. Jätetigi saatmada! Tõsõ kül viidi är.

Sa tiiaõ joba esi, kuis taa elu edesi lätõs, sõs sa ollit joba suurõmb. Jaan lätõs Kohtla-Järvele kaivandustõ ja...

Lugu lätt edesi.

Priinime lugu

Rubriigin kõnõldas perekunnanimi periolõmisõst ja tähendüsest.

Keir

Seod nimme kand Eestin 41 inemist. Pandmisõ kotussit om neli, naist kolm Võrumaal ja üts Sangastõn.

Täämbädsel pääväl kõgõ suurõmb suguvõsa om peri Vahtsõliinast Tsiistri kandi Kõo küläst. Säält panti 1820. aastagal *Keir* katõ velle, Kõo Jaani ja Kõo Jurga (Jurka) perrätulõjilõ. Suguvõsaurja omma tagasi pääsnü näide esä Kõo Jaagu man, kiä kuuli 1780, a nä olõ-i vällä paknu, et sääne viil vanõmba põlvõ miis nigu Kõo Keerd (kuuli 1733) olõssi olnu Jaagu esä vai vanaesä. Võimalik, et nii Jaak ku Keerd olli peri ütitesest edevanõmbast, kink nimi oll kah Keerd. Sõs olõssi Vahtsõliina priinimi häste är seletet, edenimest Keerd vai *Keir(d), kuis kiäki vällä üteldä vai kiruta mõistsõ.

Lannamõtsa mõisan Harglõ kihlkunnan panti Keiri veskin, Laagustõ talun ja Järve mõtsavahi puol priinimi, miä keriklikult oll *Keiri*, a hingleugõmisõn *Käir*. Võimalik, et Lannamõtsast om tulnu ka täämbädsõ nime Keir kandjit. Peris kimmäle õkva Lannamõtsa peritolu priinimi omgi täämbädsel pääväl Keiri, minikal kandjit veidemb ku kuus.

Lannamõtsa Alaveskilõ Keiri nime saaminõ juhtu 18. aastagasaal, 1844 panti kirja *Müller Körri Hann*.

Kolmas kotus oll Karula mõisa, kon *Keir* panti ütele perrele Karkkülän. Nelläs oll ütsik nuurmiis Sangastõ mõisan. Võimalik, et nä olli kuigimuudu köüdedü Lannamõtsa Keirega.

Viil om olõman nimi *Käiro* (18 kandjat), miä panti Vana-Kavilda mõisan Puhja kihlkunnan.

Kõiki näide *kei*-algusõga nimmi man om selge, et edevanõmba nimi tä iks om olnu ja et samma nimme om saanu kiruta ka tõistmuudu, näütüses pikä *e*-ga. Helüoppusõ kotussõ päält om taad külh rassõ se-

letä, selle et võru keelen, eriti Harglõn, arõnõs *-ei-* säält, kon alguperätselt oll pikk *-i*, näütüses *piim* > *peim*, *Tiukõnõ* > *Teiukõnõ*. Tuu perrä võinu Keiri vanõmb kuju olla *Kiif. Sõski vôi arvada, et Kääri ja Keero lisanime omma samma alguperrä ja algnimi om olnu mõni germaani nimi algusõga *ger-* 'oda', nigu *Ger-hard*, *Ger-ing*, *Geert* ja tõsõ.

1921. aastagal võeti Petserimaal perekunnanimme Keir ütël kõrral. Eestistämisel võeti Keir asõmalõ Misso vallan Aesoo, Vahtsõliina vallan Kesamaa ja Rae vallan Kiir. Valgan võti vahtsõ nime Kesa nii vana nime Keir ku ka Keiri kandja.

Briti pääministri Starmeri edenimme *Keir* üteldäs muidu vällä [kiee], a näütüses Šotimaal [kiir] ja Hummugu-Inglüsmaal [kæe]. Tuu edenimi tulõ Briti saari keldi kiilist ja tähendäs 'must', sama om näütüses iiri keele *Ciarán* (Keiran), tähendüsegä umbõs 'mustukõnõ'.

SAARÕ EVAR

Kündlepäävä ummamuudu nõgõsõsupp. Mine siinde ja levvä kraaviperve päält ilusid nuuri nõgõssid. Keedä liim tsiakoodist. Leeme sisse kiimä kardoka, pörkna ja ruhmikutäüs suurmid. Veidü ildampa panni päält läbi lastu tsiasüäme, suidsutsiapõsk ja sipul. Kõgõ lõpus poodõt koodiliha, nõgõssõ ja tsagatu kanamuna. Hapund kuurt kah päälle ja omgi umbõ hää!

MÜRGÜ MARJE jutt ja pildi

Üts ummamuudu päiv

LINDE ASTRID

*Inemine pidä plaanõ,
Jummal kõkutas naaru.
Rahvasuu*

Ütest harilikust nellapääväst sattõ vällä esisugunõ viltuvidämiisi ja sekeldüisi rodu. Olli telnü internetist üte raamatu, midä poodin inämb saia es olõ. Mobiili pääle tull' sõnum, et raamat om olõman ja saadõtas pakiautomaati. Seletüses mõnõ numbrõ ja tähe ja viltusõ kriipsu. Et välän oll' külmpükäl katsatõisku pääl, jäti tuu käumise järgmädses pääväs.

Ilm es taha sukugi per-rä anda ja autokõnõ võtsõ hindäle vaba päävä: porisi ja torisi ja jäi peris vakka. Hää no külh! Suurõmba jao elost kõik asja jala vai bussiga kõrda aetu. Auto olliva õnnõ direktoriil, koloosiesimiihil ja mõnõl parteibossul kah. Naksi, pää täüs ilosid mõttid, bussipiätüse poolõ astma.

Edimäde nuka takast tull' vällä naabrinaanõ uma väiku kõlladsõ piniga. Tekk pini-jalotust. Mu tädi üt'el vanastõ, et ku kotost vällä minnen jalõ edimädses vasta pini, om tuu halv õnn. Sääne vanarahva märgotus.

Oodi bussipiätüsen rahuligu olõkiga. Ku joba kolmas buss võlss poolõ sõitsõ, sai arvo, et midägi om väega nihi. Ütski buss es tulõ tagasi nigu umal vanal aol, et õkvatiid liina poolõ sõita. Vähembält aastakümnit olliva bussiaa paika naglutõdu ja tsurkmalda ja kõigil huvi-liidsil pään nigu ütskõrdüts. Parhilla om nii, et vahtsõnõ bussivirma päämiis kerotas bussiao ümbre hindä mõtõlusõ peri. Jõvva-i viil selges oppi, ku tulõ tõõnõ päalik ja käsk tõistpite sõita. Liina võivat tsõõriga kah sõita. Inemise naksi säändsit bussõ kutsuma peris süämligu nimega «Tunnõ kodomaad».

Ku varbakõsõ külmäst il-

REIMANNI HILDEGARDI TSEHKENDÜS

mast märku anniva, naksi tasakõistõ kodo poolõ vantsma. Nilbõ kah. Jummal hoia tuu iist, ku viil kantsä käü – kiä sis nuu luu ja kundi kokko korjas.

Koton palssi uma nellätsõõridsõ käest andis, et mille mi es võinu löüdä ütist miilt. Auto sai vooluvõrgust truksat võimu mano ja viirdümigi rõõmsalõ lõõritõn liina poolõ.

Pakki mullõ es andaki. Mu mitte nii tark mobiil jäi hät-tä. Olliva viil mõnõ väikumba sehkendüse, inne ku kõik paari päävä peräst laabu.

Tansaman poodin kuuman letin müvväs kõgõ peris kobõdit lihapiirakit. Mitutsugust janti joba peetü, nüüd kulus är paar lämmind suutäüt. Vitriinist vahtsõ vasta tühi piiraku-annom, kaaski pääle tsusatu. No ikõ vai naara.

Ega tuu päävä jukõrusõ viil otsan es olõ. Saisoplatsi pääl auto man kai, et midägist om siin nigu veits imelik. Kui-ki seo edimäne kumm väega lödsä. Tagurdi veidükese lumõhangõst vällä – tühi mis tühi. Midä tetä? Et tüükoda olõ õs

kuiki kavvõl, es jääki muud üle, ku aig-luubin sinnä liiku. Üts auto säädse hinnäst meile handa. Näüti sõbraligult ohotulliga, et mi olõmi vigadsõ, sõida müüdä, ku kipõ om. Kiäki es sõida müüdä. Nilbõ oll'.

Lahkõ teenüsepoiss tegi nigu nipsti asä kõrda. Kon äki-line hädä, säääl rutulinõ abi. Et lämmit piirakit seokõrd es saa, tahtsõ iks hindäle väikut trüüstmisavohinda lubada – nãrveldämise iist. Üts hää ja parõmb tükükene kreemikuu-ki. Noid om kõgõ saia, egäl kelläaol ja egäsugutsit, ekä värvi ja egät suurust, nigu olõssigi egä jumala päiv õnnõgi üts suur pido.

Ku edimält oll' plaanin viil mõnõn kotsin kävvü, sis nüüd jätse tuu mõtõlusõ katski. Võisõ jo olla tuus viltuvidämiisi pääväs viil mõni vipõrus ette nättü.

Kodo sõitõn paistu joba kavvõlõ, Suu koolini vällä, pikk autidõ rodu inne rautii ülesõitu. Kas om tähtsä aparaat rikkõn, mis sõitmist lupa, vai oma mõni plekimõlkminõ? Ei kumbki.

Rong! Äripäävä ime. Vist olliva mõtsaärimeihil rohilidsõ vagoni otsa saanu. Kõik raudtii viir vaksalist kooni Suu ülesõiduni palkõriitu täüs.

Et peris rong liikmist kin-ni pidä, juhtus seo ilma aigu Võrol õigõ harva. Tuu oll' peris ammu, ku rongõ kihõf Võrolt läbi niivõrd sakõstõ, et peris tõistsõlõ kõnõldi tiisilla ehitüsest.

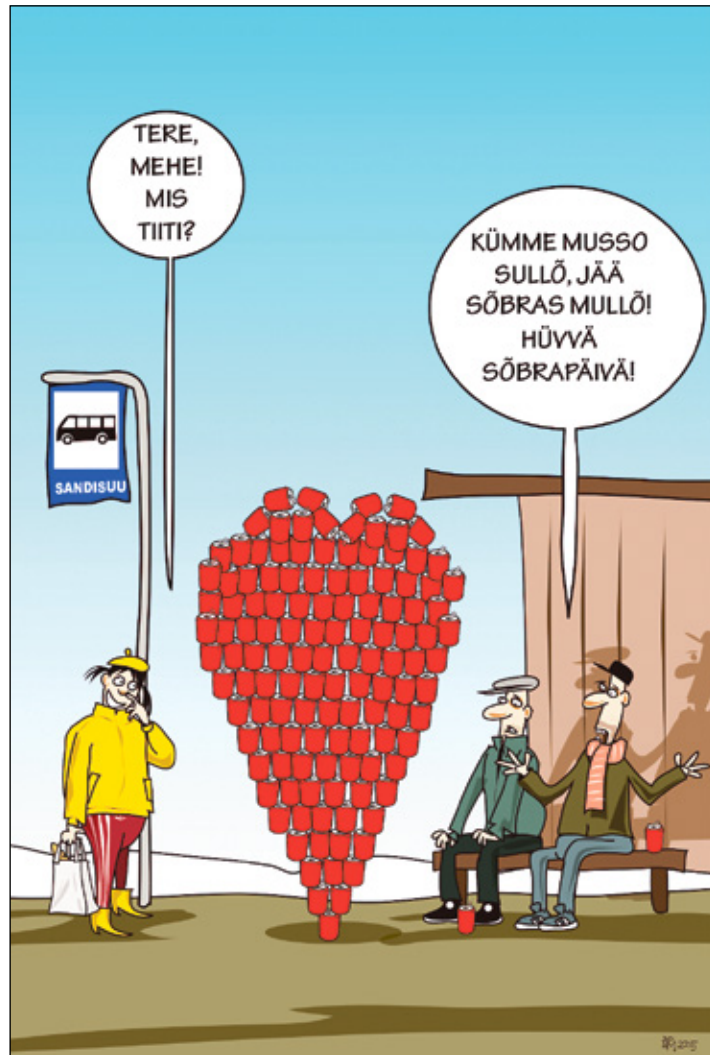
Arvada, et korõmbidõ kottussidõ inemiisil lätõ kah kops üle massa, ku kõgõ pidi raudtii takan uutmisõga umma virka aigu raiskama. Tiisilda es tulõ ja rongi unõti Võro raudtiijaama suutumas. Ku mõnikõrd kistumada harva kuulõtki rongi vilet, sis om üttepõte hallõ ja hing haigõ, a tõistpõte nostalgia, mis tulõtas miilde latsõpõlvõ.

Kodo jõudõn vissi kõr-raga silmä kallendri pääle. Mis imelik untsulännü päiv täämbä om, et egä liigutus oll' nigu sekeldüisi paraat? Kadonelläpäiv. Püsü koton ja kraami elämist, a är litutagu liina pite!

Parm tsuskas

Nalapildiga tsuskas ütiskunda mõnõst hellembäst kotussõst

Rõugõ Rebäse külä miis VARUSTINI ANDRES, tunnõt ka nimega PARM.

Tossu Tilda pajatus

Verrev leib

Kadonu sõsar oll' kõva «suidsumiis». Tuudaigu oll' vahepääl suitsõ rassõ saia, tull' pääle passi, ku puuti pabõrossõ müüki tuudi.

Ma lätsi vãrtest vällä, et Suu puuti minnä. Sõsar lei maja tõsõ kõrra pääl aknõ vallalõ ja hõiga: «Är sa verevãt leibã unõhtagu!»

Ma tiidse, midä tuu tähendäs. Mi kõnõli mõistujuttu tuuperãst, et kõgõ oll' uulidsa pääl

kiäki, kiä uma kõrva vallalõ hoitsõ ja kõkkõ, miä kõrvu jäi, tõisilõ edesi kõnõl. Jutul verevãst leevãst es olõ määnestki ohto, kullõja lasi tuu kõrvust müüdä. Nii oll' «verrev leib» meil kimmäs salasõna, minka mi kunagi hãbü sisse es jää.

Seo nali om peri Vinne aost. Asatundja ütli sis, et ütski vahtsõnõ suidsumark iks vana hää Priima vasta ei saa.

TOSSU TILDA

Muda Mari pajatus

Radokuu külmä

Ma kuuli raadiost, et pääle likõt vahtsõaastakuud tulõva suurõ külmä, eski säidse kraati külmä või olla. No olõ-i imehtä kah, vanarahvas kutsõ jo veebruarikuud külmäkuus, lumõkuus, tuisukuus, soekuus ja radokuu.

Radokuu om uma nime saa-

nu tuu perrä, et seo kuu om sussõ radoaig vai joosuaig. Kas kimmäst külmä ja tuisku viil tulõ, om inämb usu küsimüs. Ma mõtlõ iks perüs külmä, sinnä katõkümne-kolmõkümne kraadi kanti. Õnnõs jäivä liiast varra nõna vällä tsusanu lilli-varrõ lumõ ala. Radokuu külm või tulla.

MUDA MARI

Puul kolm

Kõigilõ om jo teedä, et egän elämisen piät olõma suidsumãrgu-andja ja vingumãrguandja, nuu ilmadu targalt vällä mõtõldu hãdãpasunõ. Mullõ om siiani nuidõ seest kolm õigõ esierãlist sekkã trehvãnü. Kolm kõrda om kell puul kolm üüse üts niutsma nakanu. Kats kõrda magamistarõn ja üt'el üt'el elutarõn. Vanas jäivä. Vanainemise jaos «õkva õigõl aol». Mis säääl muud ku jãl retel tarrõ ja unõajaja laest maha.

PANGA MILVI

Telli Uma Leht!

tellimine.ee/umaleht, tel 617 7717.

Latsilõ

Vastus saada
üte nãdãli joosul
meiliaadrõssi pääle
latsinukk@umaleht.ee
vai postiga:
Uma Leht,
Tartu 48,
65609 Võro.

Vastussõ mano panõ
kirja uma nimi, vannus
ja kimmãhe ka **postiaadrõs**.

Vastajidõ vaihõl loositas
vãllã võrokeelitsit vãllãandit.

Latsinukka tugõva
Võro instituut
ja Võro selts VKKF.

Minevã kõrra
ristsõna vastus:
KULLÕ' HELÜAITA!

Avvohinna saa
MANGI KAUPÕ Võrolt.

Hummõn om sõbrapäiv. Mãene lats määntse kingitüse saa?

PILD TSEHKEND SAARÕ HILDA MARIN (LO).